

ности посредством методологической процедуры феноменологической редукции, суть которой заключается в сведении фактуального знания к чистому и интуитивно-умозрительному усмотрению и описанию собственной интенциональной структуры сознания, которая коррелирует с сущностью (эйдосом, смыслом, архетипом) исследуемого объекта.

В. В. Андрієнко,
*викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Цивільно-правова відповідальність є певним засобом державного примусу, що застосовується до винної в учиненні правопорушення особи [5 с. 97], виступаючи як обов'язок особи, яка завдала шкоду, зазнати передбачені нормами права негативні наслідки вчинення правопорушення, який має примусовий характер незалежно від того, виконується він добровільно чи у судовому порядку.

Серед інших визначальних властивостей цивільно-правової відповідальності, які впливають на розуміння та визначення цього поняття, у цивілістичній літературі називають: відповідність розміру відповідальності розміру заподіяних збитків, застосування рівних за обсягом заходів відповідальності до різних учасників майнового обороту за однотипні правопорушення [4, сс. 609–612]. Варто зазначити, що такі ознаки не є універсальними для усіх видів цивільно-правової відповідальності, а стосуються тільки договірної відповідальності.

Договірною вважається відповідальність сторін договору за невиконання неналежне виконання ними зобов'язання, яке виникло із самого договору. Така відповідальність може наставати у формі відшкодування збитків, сплати неустойки (штрафу, пені), втрати завдатку або позбавлення певного суб'єктивного права.

У наш час особливої актуальності набувають питання пов'язані з екологічною проблематикою та охороною навколишнього природного середовища від шкідливого впливу господарської діяльності людини, а саме відшкодування заподіяної цією діяльністю шкоди.

Для цього, по-перше, необхідно визначитися з тим, яка діяльність взагалі може бути визнана небезпечною.

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, яка створює підвищену небезпеку для осіб, яку цю діяльність здійснюють, та інших осіб [1, Ст. 1187].

Джерелом підвищеної небезпеки має бути признана певна діяльність, пов'язана з експлуатацією предметів, що мають специфічні особливості чи властивості, які можуть шкідливо впливати на навколишнє природне середовище, в тому числі і й на людину. Така діяльність має створювати високу вірогідність заподіяння непередбачуваної (випадкової) шкоди і не підлягає безперервному і всеосяжному контролю з боку людини [3, с. 242].

Чинне законодавство визначає лише орієнтований перелік об'єктів, діяльність яких вважається джерелом підвищеної небезпеки. Відсутність вичерпного переліку таких об'єктів зумовлюється стрімким розвитком сучасної науки і техніки, що постійно привносить до загального їх переліку все нові види.

Через цю обставину суд, вирішуючи питання про можливість віднесення діяльності до джерела підвищеної небезпеки, з'ясовує наявність його характерних ознак, які можливо класифікувати наступним чином:

- 1) фізичні, які, в свою чергу поділяються на:
 - механічні (автомобілі, рухомі склади залізниць, річкові та морські судна, виробничо-механічне обладнання промислових підприємств, будови тощо);
 - електричні (обладнання та інші агрегати енергосистеми, що перебувають під тиском);
 - теплові (обладнання гарячих металургійних цехів, парові установки, що перебувають під тиском);
 - фізико-хімічні, до яких слід відносити радіоактивні об'єкти та матеріали, наприклад, двигуни на атомному паливі, атомні станції тощо;
- 2) хімічні, які підрозділяються на:
 - отруйні (пари йоду, аміак, сірководень тощо);
 - вибухонебезпечні (тротил, природний газ тощо);
 - вогнебезпечні (бензин, бензол, гас, денатурат, ефір тощо);
- 3) біологічні, які підрозділяються на:
 - зоологічні (дикі тварини, службові собаки, собаки бійцівських порід тощо);
 - мікробіологічні (деякі види мікроорганізмів) [7, сс. 44–45].

Зокрема, судова практика визнає джерелом підвищеної небезпеки будь-яке застосування концентрованої енергії у таких випадках, коли енергію було використано не в споживчих цілях, а на виробництві чи транспорті.

Іноді позитивний висновок і можливість застосування ст. 1187 ЦК можуть бути пов'язані не тільки з якісними, а й з кількісними критеріями. Наприклад, зберігання канистри з бензином в гаражі власника автомашини підвищеної небезпеки для оточення не створює. Однак зберігання горючих матеріалів у великих місткостях пов'язане з підвищеною небезпекою.

Обов'язок відшкодувати шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, покладено на володільця джерела підвищеної небезпеки, тобто особу, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

У пункті 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27.03.1992 р. «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» зазначено, що під володільцем джерела підвищеної не-

безпеки розуміється юридична особа або громадянин, що здійснюють експлуатацію об'єкта підвищеної небезпеки в силу права власності, повного господарського відання, оперативного управління або з інших підстав (договору оренди, довіреності тощо).

Відповідальність суб'єкта господарської діяльності, у власності або у користуванні якого є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, за шкоду, яка може бути заподіяна аваріями на таких об'єктах життю, здоров'ю, майну фізичних або юридичних осіб, підлягає обов'язковому страхуванню відповідно до закону.

Не вважається володільцем джерела підвищеної небезпеки і не несе відповідальності за шкоду перед потерпілим особа, яка управляє джерелом підвищеної небезпеки в силу трудових відносин з володільцем цього джерела (шофер, машиніст, оператор та інші).

Володільцем джерела підвищеної небезпеки визнається лише та юридична чи фізична особа, яка має відповідні юридичні підстави на володіння певним об'єктом, експлуатація якого створює небезпеку завдання шкоди. Крім того ці підстави повинні мати цивільно-правовий характер (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо).

Володільцем джерела підвищеної небезпеки не є суб'єктом відповідальності за шкоду, якщо доведе, що це джерело вибуло з його володіння внаслідок неправомірних дій інших осіб. Однак якщо неправомірному заволодінню іншою особою транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом сприяла недбалість її власника (володільця), шкоду, завдану діяльністю щодо його використання, зберігання або утримання, відшкодовують вони спільно, в частці, яка визначається за рішенням суду з урахуванням обставин, що мають істотне значення [1, Ст. 1187].

Підставами відшкодування шкоди за цим деліктом є: а) наявність шкоди; б) протиправна дія заподіювача шкоди; в) наявність причинного зв'язку між протиправною дією та шкодою.

Вина заподіювача шкоди не вимагається. Тобто особа, яка завдала шкоди джерелом підвищеної небезпеки, відповідає їй за випадкове її завдання (незалежно від вини).

Володільцем джерела підвищеної небезпеки може бути звільнений судом від відповідальності, якщо доведе, що шкоди було завдано внаслідок:

- дії непереборної сили;
- умислу потерпілого.

У цьому разі ризик невідшкодування шкоди покладається на самого потерпілого.

Груба необережність потерпілого та матеріальне становище фізичної особи – володільця джерела підвищеної небезпеки є підставами для зменшення розміру відшкодування [1, Ст. 1193].

У разі завдання шкоди кількома джерелами підвищеної небезпеки внаслідок їх взаємодії необхідно розрізняти завдання шкоди самим володільцям цих джерел та іншим особам.

У разі завдання шкоди внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки питання про її відшкодування вирішується за принципом вини. Така відповіда-

льність настає за порушення обов'язку, встановленого законом або підзаконним актом, і найчастіше виражається у формі відшкодування збитків, заподіяних діями однією особою щодо іншої за відсутністю між ними договору або незалежно від наявних між ними договірних відносин.

За правилами ч. 1 ст. 1188 ЦК, якщо шкоди завдано одній особі з вини іншої особи, то її відшкодовує винна особа; за наявності вини лише особи, якій завдано шкоди, вона їй не відшкодовується; за наявності вини усіх осіб, діяльністю яких було завдано шкоди, розмір відшкодування визначається у відповідній частці залежно від обставин, що мають істотне значення.

Особливості відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки вкрай необхідне для притягнення до цивільно-правовій відповідальності за порушення природоохоронного законодавства та полягає у покладанні на правопорушника обов'язку відшкодувати потерпілій стороні майнову шкоду в натурі (реальне відшкодування) або у грошовій формі (збитки).

Для обчислення збитків у цієї сфері зазвичай використовується таксовий метод, головною функцією якого є компенсація заподіяної шкоди. Майнова (таксова) відповідальність виникає у випадках знищення або псування об'єктів природи.

Цивільно-правова відповідальність настає за порушення зобов'язань, пов'язаних з використанням природних ресурсів або за невиконання обов'язків, що випливають з інших встановлених законом підстав. Такими підставами також є порушення законодавства, яке регулює питання у сфері погодження з небезпечними відходами .

Підприємства, установи та організації – суб'єкти господарської діяльності, на території яких зберігаються небезпечні відходи, відносяться відповідно до закону до об'єктів підвищеної небезпеки [2, Ст. 34].

Суми відшкодування шкоди повинні стягуватися за рахунок заподіювача шкоди (як правило – юридичної особи), а в кінцевому підсумку за рахунок винної особи.

Виходячи із змісту ст. 1172 ЦК України яка передбачає, що не тільки роботодавець відшкодовує шкоду, завдану його працівником під час виконання своїх трудових (службових) обов'язків, а й замовник відшкодовує шкоду, завдану іншій особі підрядником, якщо він діяв за завданням замовника, а також підприємницькі товариства, кооперативи відшкодовують шкоду, завдану їхнім учасником (членом) під час здійснення ним підприємницької або іншої діяльності від імені товариства чи кооперативу, слід зробити висновок, що не може вважатися титульним володільцем об'єкта, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку, та відповідно нести відповідальність перед потерпілим особа, яка управляє цим об'єктом не тільки в силу трудових відносин з володільцем цього об'єкта, а й в силу інших відносин, які виникають на підставі укладення цивільно-правового договору (договору підряду чи договору про надання послуг) чи на підставі членства в товаристві чи кооперативі.

Хоча й важко буває встановлювати причинний зв'язок між діянням (дією або бездіяльністю) і наслідком, результатом – деградацією природи чи шко-

дою здоров'ю людини (необхідності виявлення винності конкретних осіб з певних підприємств), робити це все-таки вкрай необхідно.

Особливістю відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, є і те, що особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду незалежно від своєї вини. Водночас законодавець встановлює випадки, коли при притягненні титульного володільця має враховуватися і його вина. Зокрема, це при відшкодуванні шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки.

Деякі вважають, що матеріальна відповідальність стане ефективніше в умовах подальшого розвитку «ринкової економіки», особливо тоді, коли основний тягар відшкодування збитку буде перенесено з підприємства (об'єднання) на конкретних винних осіб. Однак ця надія представляється утопією, оскільки приватне майно конкретного винуватця правопорушення, як правило, на кілька порядків менше нанесеного збитку.

Більш ефективний шлях – страхування відповідальності при настанні відповідних страхових випадків, пов'язаних з джерелом підвищеної небезпеки.

Таким чином, законодавство передбачає можливість перекладення часткової чи повної матеріальної відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, на інших осіб у випадку, коли титульний володілець застрахував свою цивільну відповідальність. У цьому разі титульний володілець буде нести субсидіарну відповідальність, тобто відповідальність лише у разі, якщо страхової виплати (страхового відшкодування) буде недостатньо для повного відшкодування завданої ним шкоди, тобто різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням).

Виходячи з цього, цивільно-правова відповідальність та відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки, виконує функцію майнового (економічного) впливу на правопорушника і стає одним з важливих механізмів регулювання правовідносин у цієї сфері.

Отже, цивільно-правова відповідальність полягає у застосуванні до правопорушника заходів майнового характеру, тобто у відшкодуванні шкоди.

Враховуючи особливий об'єкт цих правовідносин, цивільно-правова відповідальність поряд з адміністративною та кримінальною є найбільш ефективним і дієвим засобом запобігання порушень в екологічній сфері та у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: станом на 1 вересня 2013 року . – Х.: Одиссей, 2013. – 352 с.
2. Про відходи / Закон України від 5 березня 1998 року.
3. Бойко М. Д. Відшкодування шкоди: Правовий аспект : навчально-практичний посібник / М. Д. Бойко. – К. : Атіка, 2007. – 328 с.
4. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. М. : Статут, 2001. Книга 1 : Общие положения.
5. Иоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975.
6. Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – М., 1974.
7. Красавчиков О. А. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности / О. А. Красавчиков. – М. : Юрид. лит., 1996.